

»Čista sociologija« i »prljavi poslovi«: mogućnosti objašnjenja korupcije primjenom Blackove paradigme

Božić, Saša; Kuti, Simona

Source / Izvornik: **Revija za sociologiju, 2012, 42, 187 - 211**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.5613/rzs.42.2.4>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:303:092652>

Rights / Prava: [Attribution 3.0 Unported/Imenovanje 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute for Migration Research -
Institutional repository for storing papers and data
sets](#)

»Čista sociologija« i »prijava poslovi«: mogućnosti objašnjenja korupcije primjenom Blackove paradigme

Saša BOŽIĆ

*Odjel za sociologiju, Sveučilište u Zadru, Hrvatska
sbozic@unizd.hr*

Simona KUTI

*Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, Hrvatska
simona.kuti@imin.hr*

Korupcija je univerzalan društveni fenomen u smislu trajnosti i rasprostranjenosti, no objašnjenja koja se nude u različitim disciplinama društvenih znanosti većinom su partikularna i posvećena pojedinačnim tipovima korupcije. Pravac čiste sociologije koji je utemeljio Donald Black rijedak je suvremeni pokušaj zasebnoga konceptualnog uokvirenja i objašnjenja društvenih fenomena i društvenog života općenito koji reinterpreтира društveno ponašanje prema uočenim pravilnostima unutarnje strukture i geometrije društvenog fenomena. Ovakav se pristup može primijeniti na univerzalan, tj. trajan i rasprostranjen fenomen poput korupcije. Autori primjenjuju logiku čiste sociologije te formuliraju propozicije za objašnjenje korupcije koristeći se paradigmom Donalda Blacka. Korupcija je iz te perspektive zajednička funkcija relacijske blizine, visokog stupnja organizacije te niske socijalne kontrole uključenih korumpiranih socijalnih jedinica, odnosno varira izravno s organizacijom te inverzno sa socijalnom kontrolom i relacijskom distancom. Na kraju rada autori ocjenjuju objašnjavajuću moć i uvjerljivost propozicija koje proizlaze iz posebnih paradigmatičkih naputaka »čistih sociologa«.

Ključne riječi: čista sociologija, Donald Black, korupcija, dimenzije socijalnog prostora

1. Uvod

Ako postoji društveni fenomen koji je univerzalan u smislu prostorne rasprostranjenosti, trajnosti i prisutnosti u različitim oblicima društvenog uređenja, onda je to svakako korupcija. Ne postoji društvo bez korupcije, a u nekim društvima je toliko rasprostranjena da se može činiti jednim od temeljnih oblika društvenih odnosa, osnovnim principom socijalne di-

ferencijacije posebnih grupa ili širokom popratnom pojavom ekonomije. Ljudi je zamjećuju i doživljavaju od SAD-a do Kine, od Velike Britanije do Južne Afrike (Nieuwbeerta, De Geest i Siegers, 2003), a neki od povijesnih primjera korupcije uključuju Francusku u 13. stoljeću (Jordan, 2009), Osmansko Carstvo u 16. i 17. stoljeću (Acer, 2009), Britaniju u 17. i 18. (Seaward, 2010; Fisher, 2010) te Ameriku (Smith, 2009) i Grčku u 19. stoljeću (Chatziioannou, 2008). U nekim državama korupcija je osobno iskustvo nekoliko postotaka ukupne populacije poput Austrije, Švicarske, Kanade i Finske, a u nekima sudjeluje i trećina populacije poput Indonezije, Gruzije i Ugande (Nieuwbeerta, De Geest i Siegers, 2003: 154). Korupcija varira od »ulične«,¹ u kojoj sudjeluju niži službenici državnog aparata i javne uprave te tzv. obični građani, do visoke, korporativne, u kojoj mogu sudjelovati menadžeri transnacionalnih korporacija te predsjednici država i vlada. Korupcija isto tako može i prostorno varirati od lokalnih mikroslučajeva do transnacionalnih korupcijskih mreža koje prekrivaju više kontinenta (npr. Sung, 2009). U nekim slučajevima šteta počinjena javnim resursima može se mjeriti u izgubljenim satima rada, iskorištenim za privatne svrhe pojedinačnih službenika, a u drugim, u milijunima eura pretočenim na privatne račune visokih državnih službenika i poduzetnika ili posljedično čak u milijardama eura gubitaka zbog jeftine rasprodaje javnih resursa transakcijama takvih poduzetnika i državnih službenika. Neki slučajevi uključuju jednog zaposlenika, u drugima mreže zaposlenika, menadžera privatnih i javnih tvrtki te državnih službenika.

Definicije korupcije variraju kao što varira i sâm fenomen korupcije, ali većina uključuje elemente kao što su javne pozicije i resursi, nositelji tih pozicija i klijente, kao i iskorištavanje javnih resursa u privatne svrhe.² Dosadašnji pokušaji objašnjenja korupcije koncentrirali su se na pojedinačne aspekte korupcije, npr. na njezinu rasprostranjenost i uzroke po državama (npr. Montinola i Jackman, 2002; Treisman, 2000; You i Khagram, 2005), tipove korumpiranih tvrtki i drugih organizacija (npr. Bac, 1996; Kouznetsov i Dass, 2010; Luo, 2004), faktore koji objašnjavaju niže razine korupcije u pojedinom kontekstu (npr. DiRienzo i dr., 2007; Sandholtz i Gray, 2003; Tavits, 2007) i sl. Trajnost, varijabilnost i rasprostranjenost korupcije, koja se u

¹ U literaturi se često navodi kao sitna korupcija (*petty corruption*), korupcija niže razine ili *low level corruption*, ali i *street corruption* (vidi npr. Nieuwbeerta, De Geest i Siegers, 2003).

² O definiranju korupcije bit će riječi kasnije. Vidi npr. i: Gardiner, 2002; Ko i Weng, 2011; Kurer, 2005.

većini radova prepoznaje kao zaseban tip društvenog fenomena, traži međutim jedinstveno objašnjenje. Paradigmatska, disciplinarna i subdisciplinarna fragmentacija u društvenim znanostima (npr. Dogan, 1994) nije pogodovala formuliranju jedinstvenog objašnjenja nastajanja, širenja i variranja korupcije, nego je rezultirala uglavnom utvrđivanjem nepovezanih skupova faktora³ kojima se pokušava objasniti pojedinačne tipove korupcije. Vrlo popularni indeksi korupcije poput Indeksa percepcije korupcije (*Corruption Perceptions Index – CPI*) *Transparency Internationala*, Indeksa kontrole korupcije Svjetske banke (*World Bank Control of Corruption – WBCC*) ili slobode od korupcije kao dio indeksa ekonomskih sloboda *Heritage Foundationa* koji zapravo daju općenitu sliku korupcije i njezine percepcije po »nacionalnim kontejnerima« i oblicima djelatnosti, s druge se strane metodološki kritiziraju zbog nejasnih definicija korupcije te agregiranja kompozitnih indeksa iz nekoliko različitih indeksa s različitim izvorima, a da pritom zanemaruju kompleksnost ukupnog fenomena (Ko i Samajdar, 2010). U vrijeme tematske i paradigmatske fragmentiranosti društvenih znanosti rijetki su pokušaji temeljnih objašnjenja društvenih fenomena koje se uglavnom povezuje s ranim fazama razvitka disciplina i »klasičnim« teorijama. Pravac »čiste sociologije« koji je sedamdesetih godina prošloga stoljeća utemeljio američki sociolog Donald Black rijedak je suvremeni pokušaj konceptualnog ograničenja i utemeljenja opće valjanog objašnjenja zasebnih društvenih fenomena i kao takav je pogodan i za primjenu na jedan univerzalan, tj. trajan i rasprostranjen fenomen poput korupcije. Stoga ćemo u ovom radu pokušati primijeniti pretpostavke čiste sociologije te formulirati propozicije za objašnjenje korupcije iz perspektive Donalda Blacka, tvorca tog pravca u sociologiji te ocijeniti objašnjavajuću moć i utemeljenost propozicija koje postavljamo na temelju posebnih paradigmatskih naputaka »čistih sociologa«. Doprinos korištenja čiste sociologije u istraživanju korupcije trebao bi biti prije svega u načinu objašnjenja korupcije kao univerzalnoga društvenog fenomena. Za razliku od drugih pristupa korupciju nećemo tretirati kao perifernu »devijaciju« koja prati različita područja društvenih odnosa, nego kao samostalan i perzistentan društveni fenomen. Khondker (2006) napominje da se korupcija u sociolo-

³ Primjerice, često se izdvajaju faktori poput stupnja demokratizacije institucija vlasti, snage države, stupnja razvijenosti civilnog društva i slobode medija (Shen, 2007), što je posebno popularno u političkim znanostima, ili stupanj i oblik organizacije u organizacijskim znanostima (vidi Luo, 2004), ali i ekonomski razvitak u ekonomskim studijama, postotak protestantske populacije i britanska pravna kultura u sociološkim (vidi Nieuwbeerta, De Geest i Siegers, 2003).

giji tretira kao marginalni fenomen, a postojeće studije nemaju ambicije dati obuhvatna objašnjenja. Tek u posljednje vrijeme raste broj socioloških studija o korupciji, no u njima se ne pronalaze jasne definicije i modeli objašnjenja (Khondker, 2006). Čista sociologija pokušava jasno definirati i ograničiti društvene fenomene te postaviti jedinstven model objašnjenja koji se može primjenjivati u različitim vremenskim i prostornim odsječcima, odnosno uvijek kad se društveni fenomen izražava kroz ponašanje pojedinaca, tj. »socijalnih jedinica«, te koji se empirijski može i opovrgnuti (Black, 1995).

2. Čista sociologija i njezina primjena

Pravac čiste sociologije je prije svega pokušaj utemeljenja predmeta i načina istraživanja u sociologiji kao zasebnoj disciplini te se može činiti neprikladnim za obuhvatno objašnjenje društvenih fenomena poput korupcije, odnosno kao još jedan poseban disciplinarni »doprinos« daljnjem usložnjavanju i fragmentaciji objašnjenja društvenih fenomena. Usprkos činjenici da je pravac čiste sociologije nastao kao dio akademski »fundamentalističkog« projekta ograničenja sociologije od ostalih društvenih znanosti, objašnjenja koja proizlaze iz ovog pristupa puno su šira i fleksibilnija od uobičajenih disciplinarnih i subdisciplinarnih objašnjenja u društvenim znanostima koja se uglavnom oslanjaju ili na interpretativističko razumijevanje ili na kauzalne modele, ali često i na *ad hoc* koncepte i hipoteze koje nisu derivirane ni iz jedne teorije (Gerring, 1999; Gerring i Barresi, 2003).

Objašnjenja čiste sociologije su objašnjenja društvenog života, tj. društvenih ponašanja koja imaju svoju poziciju i pravac u socijalnom prostoru, tj. koja imaju svoju geometriju (Black, 2000a). Promatramo li tako čin korupcije kao »ponašanje« društvenog fenomena korupcije, možemo reći da će prelijevanje javnih resursa u privatne fondove ili korištenje javnih resursa u privatne svrhe biti veće ili manje (više ili manje resursa će biti iskorišteno, materijalne posljedice privatnog iskorištavanja tih resursa će biti veće ili manje, sami koruptivni postupci će se češće ili rjeđe ponavljati) kad su »socijalne jedinice«, tj. pojedinci preko kojih se izražava čin korupcije socijalno udaljeniji ili bliži, odnosno kad među njima nema velike relacijske distance, kad su bolje ili lošije organizirani, imaju viši ili niži status u organizacijskoj hijerarhiji, bliže su ili dalje centrima odlučivanja i kad su više ili manje izloženi različitim oblicima socijalne kontrole. Što se tiče pravca ponašanja korupcije ona je veća u pravcu prema više socijalne blizine, više organizacije i manje socijalne kontrole. U ovom tipu objašnjenja nije bitan

činitelj, nego varijacija određenog tipa ponašanja fenomena kroz ponašanje pojedinca prema njegovoj/njezinoj poziciji u socijalnom prostoru. Unutar metodološkog individualizma pretpostavlja se da su pojedinci svjesni i racionalni akteri sposobni izabirati pravac akcije vođeni maksimalizacijom i/ili optimalizacijom vlastite dobiti. U čistoj sociologiji postoje akteri, no samo kao socijalne jedinice preko čijih se ponašanja izražava ponašanje samoga društvenog fenomena. Ishod ponašanja određen je pozicijom socijalnih jedinica u dimenzijama socijalnog prostora (vertikalnoj, relacijskoj, korporativnoj, kulturnoj i normativnoj) unutar kojih se izražava ponašanje društvenog fenomena. Objašnjenja čiste sociologije dakle ne uzimaju u obzir društvene uvjete ili utjecaj okoline na djelovanje aktera, niti njegovu/njezinu motivaciju, tipizacije i ciljeve, nego promatraju društveni fenomen kao samostalan i varirajući, s vlastitom strukturom vlastitog ponašanja.

Prateći Ernsta Macha, Donald Black odbacuje metodološke aksiome u znanosti čiji status raste s pojedinačnim tijelima ili događajima u prirodi (Black, 2000a: 354) zahtijevajući da znanost ne stratificira stvarnost rangiranjem eksplanatorne moći svojih varijabli, već da tretira svoje varijable na uravnoteženiji način. Varijacije u »ponašanju« samih društvenih fenomena i njihov opis omogućuju geometrijska objašnjenja i predviđanja koja ne daju prvenstvo nijednoj varijabli ili skupu varijabli, pa tako ni dominaciji ekonomskog vlasništva kao kod marksista, društvene solidarnosti kod Durkheima ili kulture u Bourdieuovoj teoriji (Black, 2000a: 355). Princip neusporedivosti potkopava hijerarhijske teorije koje daju privilegirano mjesto određenoj varijabli jer društvenim znanostima zapravo nedostaje zajednička jedinica mjere. Da bismo bili u mogućnosti rangirati eksplanatornu moć varijabli, morali bismo usporediti jednake količine svake varijable i mjeriti ih prema istim standardima, no različite distance i pozicije socijalnih jedinica u socijalnom prostoru poput relacijske distance ili stratifikacijske pozicije nemaju zajednički nazivnik, odnosno kako se Black (2000a: 355) pita: »Kako usporediti utjecaj npr. intimnosti prema utjecaju ekonomske superiornosti stranaka u sporu na npr. sudske odluke? Koliko intimnosti je jednako određenoj količini ekonomske moći?«. Nemoguće je odgovoriti na ta pitanja, pa kako onda objašnjavati društvene fenomene?

Velika pogreška sociologije iz perspektive »čiste sociologije« jest upravo u koncipiranju temeljnog predmeta istraživanja kao i načinu objašnjavanja društvenih fenomena. Društveni se život zapravo ne okreće oko ljudi. Oni ne vladaju društvom, niti su ikada vladali (Black, 1995: 870). Svako

pojedinačno ljudsko ponašanje zapravo je izraz ponašanja društvenih fenomena, a svaka instancija ponašanja ima svoju multidimenzionalnu lokaciju i pravac u socijalnom prostoru (Black, 2010). Primjerice, svaki poziv policiji jest povećanje prava⁴ kao društvenog fenomena, a npr. svaka oslobađajuća presuda njegovo smanjenje, pri čemu socijalna pozicija onoga tko zove policiju u odnosu na onoga ili prema onome zbog kojega zove policiju određuje vjerojatnost ishoda tog poziva. Svaki poziv policiji je ulazak prava u pojedinačan slučaj konflikta. Pravo svake vrste (kazneno, terapijsko, kompenzacijsko itd.) varira s pozicijom i pravcem u socijalnom prostoru preko socijalnih jedinica na kojima se izražava, tj. prema socijalnoj strukturi svakog slučaja – njegovoj geometriji (Black, 2000b, 2010). Socijalni prostor ima različite dimenzije:

- vertikalnu odnosno stratifikaciju i nejednakost koja se temelji na nejednakoj distribuciji resursa (Black, 2010);
- horizontalnu⁵ ili stupanj intimnosti odnosno integracije, tj. distribuciju ljudi u odnosu jednih prema drugima i s obzirom na područja između centra i periferije društvenog života (Black, 2004, 2010);
- korporativnu, tj. kapacitet za kolektivnu akciju, organizaciju grupa (Black, 2010);⁶
- kulturnu, odnosno simbolički aspekt društvenog života, intelektualne, estetske i normativne izraze bilo koje vrste (Black, 2010; Michalski, 2005);
- normativnu,⁷ odnosno stupanj do kojeg su socijalne jedinice podvrgnute socijalnoj kontroli ili stupanj respektabilnosti socijalnih jedinica (Black, 2010; Michalski, 2005).

⁴ Pravo kao *jus*, a ne kao pojedinačna prava. Usporedi i naslov Blackova temeljnog djela (2010).

⁵ U svome temeljnom djelu *The Behavior of Law*, Black (2010 [1976]) uz termin »horizontalna dimenzija«, koristi termin »morfologija« koji uključuje i podjelu rada. Taj se termin u njegovim kasnijim radovima, kao i radovima drugih pobornika čiste sociologije, uglavnom gubi. Razlozi za to se vjerojatno trebaju tražiti u preklapanju korporativne i horizontalne dimenzije kad je podjela rada u pitanju jer diferencijacija na osnovi podjele rada uključuje i raspodjelu ljudi u odnosu jednih prema drugima (horizontalna dimenzija), ali i kapacitet za organizaciju (korporativna dimenzija). Ovaj problem je, čini se, jednostavno izbjegnuto izostavljanjem ili zanemarivanjem.

⁶ Neki se oblici ljudske interakcije tako mogu opisati kao više ili manje korporativne (Michalski, 2005).

⁷ Normativnu dimenziju Black (2010) naziva jednostavno »socijalna kontrola«, a kasnije i Black i njegovi sljedbenici koriste termin »normativna dimenzija«.

Svaku dimenziju socijalnog prostora moguće je kako napominje Black (2010) odrediti kvantitativno ovisno o distribuciji različitih tipova resursa jer moguće je imati više ili manje bogatstva, veću ili manju mrežu odnosa, više ili manje kulture, odnosno kulturnog kapitala, viši ili niži stupanj organizacije kao i autoriteta, tj. respektabilnosti (Michalski, 2005: 11). Postoji dakle i mogućnost višestrukih statusa jedne socijalne jedinice koji omogućuju multiple konfiguracije s obzirom na statute drugih socijalnih jedinica u socijalnoj situaciji. Socijalni se prostor može zamisliti kao vrlo fluidan i promjenjiv, ovisno o »plimi i oseki interakcija« (Michalski, 2005: 11). Ako pozivom policiji pravo ulazi u npr. neki konflikt, statusi uključenih u tu konkretnu interakciju u različitim dimenzijama odredit će pravni ishod – od odluke hoće li policija uopće izići na uviđaj, preko odluke hoće li podnijeti prijavu, do odluke hoće li biti pokrenut kazneni postupak i izrečena kazna. U sukobu dvaju marginalaca vjerojatnost da će policija uopće izići na uviđaj iznimno je niska, a u slučaju napada marginalca na dobro integriranog pojedinca iznimno visoka, no ne i obratno. Black tako tvrdi da relacijska distanca predviđa i objašnjava kvantitetu prava: »Odnos između prava i relacijske distance je kurvilinearan« (Black, 2010: 41). Pravo uglavnom nije aktivno među ljudima koji su intimni, pojačava se s relacijskom distancom između ljudi, ali se zatim i smanjuje kako relacijska distanca postaje izuzetno velika, kao u slučaju susreta ljudi iz različitih društava. Poziv policiji, uhićenja, presude itd. vjerojatniji su u slučaju konflikta stranaca nego u slučaju konflikta među supružnicima, prijateljima, poznanicima i to bez reference na psihološke osobine uključenih aktera (Black, 2000b: 706). Princip relacijske distance isto tako nije određen ni mjestom ni vremenom, nego se njime nastoji objasniti i predvidjeti prostorne i vremenske varijacije prava (Black, 2000b: 706). Logika ovakvog pristupa jest da svaka socijalna jedinica zauzima višestruke statute (pozicije u socijalnom prostoru) simultano te posjeduje različite tipove resursa u odnosu na druge socijalne jedinice te tako pojedinci mogu biti više ili manje slično pozicionirani, no njihove su pozicije uvijek relativne i definirane u odnosu prema drugima u konkretnoj situaciji ili interakciji. Kako se pozicija socijalnih jedinica u socijalnom prostoru mijenja u svakodnevnom životu u odnosu prema drugima, mijenja se i sâm društveni život (Michalski, 2005: 12). Pravo se npr. nije aktiviralo u situaciji konflikta sa supružnikom od sinoć, no jest sutradan u konfliktu sa strancem. Sociolozi bi zapravo trebali utvrditi kako se društveni život, tj. posebni društveni fenomeni poput prava, konflikta, umjetnosti, religije itd.

rasprostiru s obzirom na poziciju svih uključenih u jedan proces, događaj, interakciju i to u odnosu jednih prema drugima, a zatim utvrditi i pravac tog rasprostiranja. U vertikalnoj dimenziji taj je pravac odozdo prema gore ili odozgo prema dolje, u horizontalnoj je dimenziji rasprostiranje radijalno, od centra prema periferiji ili obratno, dakle centrifugalno ili centripetalno. Čistosociološka tvrdnja da »centripetalno pravo varira inverzno s radijalnom distancom« (Black, 2010: 50) jest zapravo geometrijsko objašnjenje društvene činjenice da se vjerojatnost uspjeha npr. tužbe ili bilo koje pravne situacije marginalne osobe protiv integrirane osobe smanjuje s povećanjem razlike u društvenoj integraciji svakoga pojedinačno (Black, 2010: 50). Pravo varira inverzno sa stupnjem društvene integracije npr. nekog kriminalnog počinitelja, a izravno sa stupnjem društvene integracije žrtve. Tako je npr. kriminalni čin nezaposlenog pojedinca ozbiljniji nego kriminalni čin zaposlenoga, a još je ozbiljniji ako nezaposleni počinitelj npr. nema obitelj (Black, 2010: 51).

Čista sociologija tako je radikalna sociologija koja u potpunosti izbacuje ponašanje ili djelovanje autonomne osobe ili agregaciju takvih djelovanja kao temeljnu jedinicu analize, nego promatra društveno ponašanje kao izraz ponašanja društvenih fenomena, odnosno ljudske aktere kao društvene jedinice društvenih fenomena (Black, 2002), pri čemu ti fenomeni imaju svoju geometrijsku pravilnost koja se pokazuje u dimenzijama socijalnog prostora. Čista sociologija nije niti mikrosociologija niti makrosociologija jer ne objašnjava ljudsko ponašanje karakteristikama partikularnih jedinica analize poput osobe, susreta, zajednice, grada, regije ili društva (Black, 1995: 852). U čistoj sociologiji ljudsko se ponašanje objašnjava oblikom, tj. strukturom socijalnog prostora, a on nije niti malen niti velik, tj. nije mikrouniverzum niti makrouniverzum, njegova veličina je varijabilna, baš kao i njegove granice i njegovo trajanje (Black, 1995: 853). U ovakvom koncipiranju društvene stvarnosti vidljiv je ontološki zaokret koji društvenim fenomenima daje vlastitu egzistenciju i pravilnosti koje nisu vezane uz stavove, vrijednosti ili ciljeve pojedinaca. Sociologija tako, prema Blacku (1995), postaje znanost bez antropocentričnosti, teleologije, psihologije i ideologije koja proučava ponašanje društvenog života s vlastitom ontologijom, egzistencijom neovisnom o pojedincu, njegovim mislima, volji, emocijama, motivacijom (Black, 2000b).

Društveni život se ravna prema vlastitim principima koje sociologija tek treba otkriti. Za sada, prema Blacku (2010), znamo da postoji pet temeljnih

dimenzija socijalnog prostora, no posebni društveni fenomeni mogu imati i više dimenzija, odnosno svoje vlastite konfiguracije koje sociolozi moraju prepoznati. Da bismo uopće mogli utvrditi dimenzije socijalnog prostora u kojem se manifestira i varira određeni društveni fenomen, moramo najprije utvrditi njegovu »čistu« formu.⁸ Određujući tako fenomen terorizma, Black (2004) tvrdi da je terorizam najčišća forma »samopomoći« organiziranih civila koji u potaji nanose štetu masovnim nasiljem nad drugim civilima. Sâmo nasilje je upotreba sile i najčešće je oblik socijalne kontrole, tj. definira i odgovara na devijantno ponašanje,⁹ dok je samopomoć tretiranje prijestupa agresijom baš kao i kad roditelji tuku dijete koje se pogrešno ponaša, ali i npr. ubojstvo nevjernog supružnika (Black, 2004: 15). Terorizam tako pripada grani društvenih fenomena kojoj pripadaju i pravo, trač, ostracizam, izrugivanje, tj. socijalnoj kontroli (Black, 2004: 16). Pojedinci i kolektivi nisu sami po sebi nasilni u svim uvjetima i vremenima, nego se nasilje događa kad je socijalna geometrija konflikta nasilna. Terorizam u svojoj čistoj formi je tako kolektivno nasilje, on je grupni projekt koji uključuje kolektivnu odgovornost (*liability*). Terorizam se može ponavljati periodično, odnosno serija je epizoda koje se ponavljaju tijekom vremena, a cilja na široke mase, tj. masovno je nasilje. Također, terorizam je unilateralan prije nego recipročan. Njegova gradacija je zapravo genocid jer strukture konflikta upućuju na ekstremno nasilje, ekstremnu kolektivnu odgovornost, veliku organizaciju i ekstremni unilateralizam (Campbell, 2009). Specifičnost genocida jest međutim da je ekstremniji što je struktura

⁸ Premda se u ontološkim pretpostavkama razlikuje od Simmela koji društvene forme vidi kao posljedice združivanja pojedinaca i podruštvljenja individualnih nagona i sadržaja (Simmel, 1987), Black nije odao dužno poštovanje Simmelu jer su neki temeljni elementi njegove teorije vjerojatno inspirirani Simmelom, a i sam termin »čista sociologija« nije originalno Blackov pojam, nego preko Warda (Small, 1903), Simmela (1987) i Tönnies (2005) postaje dijelom sociološke terminologije. Sâm Simmel doslovno govori o *geometrijskim formama* združivanja koje se mogu izraziti na različitim društvenim sadržajima poput podređenosti i nadređenosti koja se nalazi i u obitelji, školi ili čak grupi zavjerenika (Simmel, 1987: 263). Isto tako, Black na više mjesta kritizira Durkheima zbog nekonzistentnosti i nepotrebnog psihologiziranja u objašnjenjima društvenosti (Black, 1995, 2000a, 2000b, 2002), no zapravo preuzima originalno Durkheimovu ideju o ontološkoj neovisnosti društvenih činjenica, a posebno Durkheimovu metodološku propoziciju da je za predmet istraživanja nužno uvijek izabrati samo jednu skupinu pojava unaprijed određenih nekim izvanjskim svojstvima koja su im zajednička i istim istraživanjem obuhvatiti sve pojave koje odgovaraju ovoj definiciji (Durkheim, 1999).

⁹ Pritom nije bitno je li prijestup ili devijantno ponašanje stvarno ili »fantastično«, što pokazuje i društveni fenomen genocida koji se također ubraja u oblik socijalne kontrole na većinom fantastičnim, tj. nepostojećim kolektivnim prijestupima (Campbell, 2009: 156).

etničkih konflikata imobilnija, što je veća kulturna i relacijska distanca i nejednakost (vertikalna distanca). U suprotnom se isti »prijestupi« tretiraju drugim vrstama »samopomoći« kao socijalne kontrole, tj. protjerivanjem, linčom ili segregacijom (Campbell, 2009).

Nakon određivanja vrste društvenog fenomena i njegove čiste forme te najvažnijih dimenzija, potrebno je utvrditi način na koji se fenomen izražava u pojedinoj dimenziji, posebice pravac rasprostiranja fenomena. Primjerice devijantno ponašanje može imati vertikalni pravac prema gore ili dolje s obzirom na rang, radijalni pravac (prema van ili unutra) s obzirom na centar društvenog života, ali i kulturni pravac. Uvreda visoko obrazovanome od strane slabo obrazovanog je devijantni čin u pravcu od manje prema više kulture. U pravcu prema više kulture npr. pravo varira inverzno s kulturnom distancom, tj. ozbiljnost prekršaja raste ako je počinitelj slabije obrazovan od žrtve i obratno – što je žrtva obrazovanija, ozbiljniji je i prekršaj. Pravo je isto tako veće u pravcu prema manje konvencionalnosti, nego prema više konvencionalnosti u kulturnoj dimenziji. Nadalje odnos prava i kulturne distance je kurvilinearan. Pravo je manje vjerojatno na krajnjim točkama gdje ili nema kulturne raznolikosti ili gdje je ona velika, a to vrijedi za svaki izraz prava – njegovu evoluciju, procese, kazne itd. (Black, 2010).

Na isti način Michalski (2003) daje propozicije za fenomen socijalne skrbi (*welfare*) te tvrdi da se skrb rasprostire u pravcu prema manje socijalne integracije i prema nižem statusu (rangu – vertikalna dimenzija), varira izravno s intimnošću (relacijska dimenzija), konvencionalnošću (kulturna dimenzija) i respektabilnošću (normativna dimenzija), a inverzno varira s relacijskom distancom, kulturnom distancom i veličinom grupe.¹⁰

3. Korupcija kroz prizmu čiste sociologije

Korupcija je također društveni fenomen koji se izražava u prostoru i vremenu po socijalnim jedinicama koje u činu korupcije imaju svoju relativnu poziciju u socijalnom prostoru, a korupcija se isto tako geometrijski pruža u različitim dimenzijama. Sve definicije korupcije uključuju nekoliko elemenata koji upućuju na način izražavanja i rasprostiranja korupcije u socijalnom prostoru, tj. njegovim dimenzijama: određeni stupanj organizacije kojom se raspodjeljuju javni resursi, odnos klijenata i osoba koje

¹⁰ Iz čistosociološke perspektive obrađivani su i fenomeni etničkog konflikta (Cooney, 2009), nasilja u intimnim vezama (Michalski, 2005) i kolektivnog nasilja (Senechal de la Roche, 1996, 2001).

raspodjeljuju javne resurse koji je u suprotnosti s normama o legitimnoj raspodjeli i pretvaranje javnih resursa u privatne (npr. Amundsen, 1999; Nieuwbeerta, De Geest i Siegers, 2003; The Hungarian Gallup Institute, 1999). U svojoj čistoj formi korupcija je nelegitimna distribucija javnih resursa – novca, vremena, materijalnih dobara i rada – te se kao takva ubraja u devijantno ponašanje. Izražava se u pojedinačnim činovima pretvaranja javnih resursa u privatne, tj. transakcijom novca ili materijalnih dobara u privatne »fondove«, odnosno korištenjem javnih sredstava uključujući i radno vrijeme u privatne svrhe te varira kvantitativno s obzirom na broj uključenih socijalnih jedinica i broj transakcija, količinu preuzetih javnih dobara, vremenski – od jednog korupcijskog čina do ponavljajućih u širem vremenskom periodu – te prema stupnju organizacije korupcije – od slabo organiziranih dijada do korupcijskih mreža. Pritom treba uzeti u obzir da korupcija varira i sa stupnjem organizacije raspodjele javnih resursa, a ne samo prema stupnju organizacije samoga korupcijskog čina te da se te dvije vrste organizacije često isprepleću. Isto tako korupcija varira i prema stupnju prisile kojoj su izvrgnute socijalne jedinice uključene u korupcijske transakcije, tj. od dobrovoljnoga partnerskog odnosa npr. korumpiranih službenika i stalnih klijenata do primjerice iznuda ili nagrada koje mogu tražiti npr. policajci od vozača ili profesori od studenata.

S obzirom na poziciju, tj. lokaciju socijalnih jedinica u socijalnom prostoru preko kojih se korupcija izražava posebno su relevantne tri dimenzije: horizontalna, tj. relacijska distanca uključenih, korporativna, tj. stupanj organizacije samih korumpiranih jedinica i normativna, tj. stupanj do kojega su socijalne jedinice podvrgnute socijalnoj kontroli.¹¹ Prema pretpostavkama čiste sociologije geometrijsko prostiranje fenomena u pojedinačnim dimenzijama može se iskoristiti kao strategija za objašnjenje, no isto tako, bez obzira na kvalitativnu nesumjervost tih dimenzija, objašnjenja ih mogu koristiti zajedno, ali ne i hijerarhijski (Black, 2010). Primjenom perspektive čiste sociologije korupcija se stoga može definirati kao zajednička funkcija¹² relacijske bliskosti, visoke formalne organizacije i niske

¹¹ Korupcija se izražava i u kulturnoj i u vertikalnoj dimenziji socijalnog prostora, međutim varijacije u tim dimenzijama nisu toliko relevantne za čisti oblik korupcije čije je izražavanje po socijalnim jedinicama određeno relacijskom, organizacijskom i normativnom dimenzijom.

¹² Zanimljivo je da se Black (1995, 2000a) objašnjavajući epistemologiju čiste sociologije, koristi terminom »funkcije« u smislu očekivanih efekata (dakle teleološki), no pritom odbacuje funkcionalizam.

socijalne kontrole. To konkretno znači da je korupcija veća kad su socijalne jedinice preko kojih se izražava relacijski bliže, kad je stupanj formalizacije i birokratizacije (organiziranja raspodjele javnih resursa) vrlo visok te kad su socijalne jedinice izvrgnute manjoj socijalnoj kontroli. Veličina korupcije ne odnosi se samo na broj slučajeva korupcije, nego i na njezinu raširenost po socijalnim jedinicama (*magnitude*) u jednom slučaju, ali i na veličinu, tj. količinu nelegitimno alociranih resursa. Korupcija je tako kvantitativna varijabla te je može biti više ili manje prema spomenutim mjerilima.

3.1. Propozicije za korupciju: organizacija

Korupcija nije moguća bez centralizacije i raspodjele javnih resursa pa tako niti bez formalne organizacije tih resursa. Organizacija kao korporativni aspekt društvenog života ili kapacitet za kolektivnu akciju kvantitativna je varijabla jer u klubu, obitelji, tvrtci, državi itd., može biti više ili manje organizacije, a njezina kvantiteta objašnjava mnoge aspekte društvenog života. Kvantiteta organizacije treba se mjeriti prema broju administrativnog osoblja, stupnju centralizacije, kontinuitetu odlučivanja i količini same kolektivne akcije (Black, 2010: 85). Organizacija može biti formalna i neformalna, a socijalna kontrola formalne organizacije je birokracija koja je isto tako kvantitativna varijabla, jer neke organizacije imaju više pravila i regulacija, saslušanja, opoziva, kazni itd., a neke manje; dok neke imaju standardizirane procedure za gotovo sve vrste djelatnosti, neke su prilično labave i fleksibilne (Black, 2010: 101). Birokracija dakle varira izravno s organizacijom, a birokracija kao socijalna kontrola je uspješnija u pravcu prema manje organizacije nego prema više organizacije (Black, 2010: 102), odnosno periferne jedinice u organizaciji više su izvrgnute socijalnoj kontroli nego centralne. Korupcija kao preusmjeravanje javnih resursa u privatne svrhe dakle ovisi izravno o stupnju formalne organizacije raspodjele javnih resursa kao i o pravcu birokracije koja je usmjerena prema manje organiziranim jedinicama. Bez jasne formalne raspodjele javnih resursa i administrativnog osoblja te centralizacije odlučivanja javni se resursi ne bi ni mogli raspodjeljivati. Kako se usložnjava raspodjela javnih resursa, raste i broj ljudi koji ih raspodjeljuju, ali i preusmjeravaju u privatne svrhe. Veći broj administrativnog osoblja zahtijeva tako i veću ukupnu kontrolu i više centralizaciju, no kontrola raspodjele resursa je usmjerena prema podređenima te raste prema službenicima s manjim mogućnostima odlučivanja i preusmjeravanja resursa. Korupcija je dakle veća gdje ima jako puno orga-

nizacije te tamo gdje birokracija kao kontrola organizacije svojim mjerama jača prema jedinicama na margini same organizacije, a smanjuje se prema jedinicama u centru organizacije. Propozicija za korupciju u dimenziji organizacije tako, rječnikom čiste sociologije, može glasiti:

- Korupcija varira izravno s formalnom organizacijom.

Korupcija je veća kad je veća organizacija, po broju korupcijskih činova i po broju socijalnih jedinica preko kojih se korupcija izražava i po veličini resursa koji se tako nelegitimno raspodjeljuju. Kako birokracija varira izravno s organizacijom te kako je usmjerena iz centra prema marginama organizacije, tj. obuhvaća samo periferne slučajeve korupcije, tako se može pretpostaviti da i korupcija varira izravno s birokracijom. Birokracija, kao socijalna kontrola organizacije rijetko kažnjava i kontrolira samu sebe te se veći broj korupcijskih činova i više nelegitimno preusmjerenih sredstava može očekivati s više birokracije i među jedinicama bližim centru organizacije. Rezultati empirijskih istraživanja korupcije idu u prilog spomenutoj propoziciji. Dininio i Orttung (2005) ustanovljavaju značajnu pozitivnu povezanost između broja birokrata i rasprostranjenosti korupcije u ruskim regijama. Autori upućuju na sličan nalaz o korupciji i u američkom školskom sustavu, tj. da velike i centralizirane birokracije pogoduju razvoju korupcije (Segal, 2004, prema Dininio i Orttung, 2005). Meier i Holbrook (1992) s druge strane potvrđuju pozitivnu vezu između veličine javnog sektora, tj. broja vladinih zaposlenika i političke korupcije, tj. broja procesuiranih korupcijskih djela državnih službenika u Sjedinjenim Američkim Državama, dok Ali i Isse (2003) uspoređujući podatke o rasprostranjenosti korupcije u više država, također potvrđuju pozitivnu vezu između veličine birokracije i razine korupcije.¹³

Izravno variranje korupcije s formalnom organizacijom ujedno implicira da slabo organizirane socijalne jedinice teško mogu korumpirati organizirane, a organizirane puno lakše organizirane, te posebice one koje su slabije organizirane, što bi u čistosociološkoj terminologiji trebalo glasiti:

- U pravcu prema manje organizacije, korupcija raste izravno s organizacijskom distancom, a u pravcu prema više organizacije korupcija raste inverzno s organizacijskom distancom.

Neorganizirani pojedinac teže može korumpirati službenike koji raspodjeljuju javne resurse nego obratno, a to više vrijedi što službenik ima viši organizacijski status. U slučaju lateralne korupcije u organizacijskoj

¹³ »Korupcija cvjeta u okruženju nesputane birokracije« (Ali i Isse, 2003: 462).

dimenziji isto je tako vjerojatnije da će organizacije prije korumpirati organizacije, npr. vlade korporacije i obratno.

Isto tako, ova bi propozicija trebala vrijediti i za sve socijalne jedinice preko kojih se izražava korupcija, tj. na samu organizaciju korupcije. Ne začuđuje da je korupcija najveća tamo gdje je uključen organizirani kriminal ili gdje su uključene velike korporacije. Optužbe za zločinačke organizacije vrlo su rijetke i sve što vrijedi za pravo u slučaju počinitelja, kako je postavio Donald Black (2010), trebalo bi vrijediti kao jednako za otkrivenu korupciju i kao obratno za neotkrivenu. Pravo naime varira inverzno s organizacijom počinitelja, a tužbe i presude u slučaju organiziranih počinitelja poput korporacija, ako se i dogode, puno su blaže (Black, 2010: 94).¹⁴

Nadalje, uz formalnu organizaciju javnih resursa postoji i organizacija same korupcije. S obzirom na samu organizaciju korupcije vrijedi – što je veća organizacija korupcije, to je veća korupcija kao i unutarnja kontrola same korupcije i to u pravcu od više prema manje organizacije. Organizirane korupcijske mreže u obliku organiziranog kriminala imaju svoja (nepisana) pravila i oblike kontrole koji su izuzetno strogi za svakog pojedinca koji bi dodatno pokušao preuzeti dio resursa samo za sebe, odnosno koji bi se uključio u korupciju korupcije, što dodatno potvrđuje propoziciju o pravcu korupcije u dimenziji organizacije. Opisujući razotkriveni slučaj organizacijske korupcije među policijskim službenicima u Hong Kongu, Lu (2000: 276) utvrđuje sljedeća »pravila igre«: nijedan policajac nije smio zadržati novac za osobne potrebe prije nego što je »plijen« raspodijeljen među drugim sudionicima prema rangu u policijskoj službi – više pozicionirani djelatnici dobivali su više novca.

3.2. Propozicije za korupciju: socijalna kontrola

Korupcija varira i s obzirom na stupanj socijalne kontrole kojoj su podvrgnute socijalne jedinice preko kojih se korupcija izražava. Socijalna kontrola je normativni aspekt društvenog života unutar kojeg se definira što je devijantno, a što poželjno, pri čemu oblike socijalne kontrole predstavljaju trač, etiketiranje, običaji, etika, pravo itd. koji mogu kvantitativno varirati u različitim okruženjima (Black, 2010: 105). U normativnoj dimenziji status je respektabilnost, odnosno pitanje stupnja do kojeg je socijalna jedinica

¹⁴ Primjerice, »praktičnost kaznenog progona slučajeva organizacijske korupcije nameće granice nastojanjima da se problem ublaži, jer uključuje kolektivne umjesto individualnih akcija« (Lu, 2000: 283).

izvrgnuta socijalnoj kontroli. Osoba npr. može imati visok rang, tj. status u vertikalnoj dimenziji i biti dobro socijalno integrirana u horizontalnoj dimenziji, a da ipak nije respektabilna. Socijalna kontrola objašnjava druge aspekte socijalnog života i pod pretpostavkom da ljudi prate očekivanja drugih moguće je objasniti promjenu ponašanja razlikama u stupnju socijalne kontrole (Black, 2010: 106). Kako je korupcija socijalnom kontrolom, tj. pravom i moralom određena kao devijantno ponašanje, nastanak i porast percipirane korupcije u izravnoj je vezi s reglementiranjem devijantnih ponašanja. Korupcija dakle postaje zasebna i nerespektabilna djelatnost tek kad je pravo, moral i reglementiranje izdvajaju kao devijaciju.¹⁵ S porastom prava i svih drugih oblika socijalne kontrole porastao je i broj detektiranih korupcijskih djela i oblika, no sve socijalne jedinice pod udarom prava općenito su više izvrgnute socijalnoj kontroli i manje respektabilne (Black, 2010). Tako je unutar čistosociološke geometrijske logike za očekivati i da će korupcija biti veća (i neotkrivena) tamo gdje je manje socijalne kontrole, dakle među respektabilnijima.

- Korupcija općenito varira inverzno sa socijalnom kontrolom, tj. korupcija je veća kad je socijalna kontrola manja.

Heidenheimer (1996) opisuje slučajeve međunarodne korporativne korupcije europskih tvrtki osamdesetih godina 20. stoljeća koji su rijetko postajali predmetom socijalne kontrole u obliku kritike i skandala, ali i formalnih pravnih sankcija. Za razliku od američkih tvrtki koje su bile podložne federalnom zakonu koji je regulirao korupciju izvan nacionalnih granica, europske kompanije su koristile pravni i normativni vakuum. »Čak su i kompanije iz skandinavskih zemalja, koje su ponosne na svoje visoke standarde domaćeg morala, koristile prakse korupcije u nekim aktivnostima u inozemstvu koje su samo ponekad bile skandalizirane« (Heidenheimer, 1996: 344).

Komparativna istraživanja rasprostranjenosti korupcije po državama ustanovljavaju nižu razinu percipirane, ali i doživljene korupcije u protestantskim zemljama (npr. Nieuwbeerta, De Geest i Siegers, 2003; Sandholtz i Koetzle, 2000; Treisman, 2000). Rezultati istraživanja tumače se na način da protestantizam utječe na korupciju »zbog egalitarne prirode nekih protestantskih crkava, naglaska na individualnoj odgovornosti i savjesti te

¹⁵ Npr. »dok god formalno pravo ne definira specifično ponašanje od strane javnog službenika s jedne strane i jedne ili više privatnih osoba s druge kao ilegalno, takve se transakcije ne bi mogle okarakterizirati kao korumpirane« (LaPalombara, 1994: 329).

važnosti javnog morala« (Smith, 2008: 19), što bi se blackovski moglo tumačiti kao postojanje i široka rasprostranjenost oblika socijalne kontrole suprotnih birokratskim. Isto tako u protestantskim državama postoji »više službenih crkvenih i vladinih institucija uspostavljenih kako bi kontrolirale i spriječile zlorabu moći« (Nieuwbeerta, De Geest, i Siegers, 2003: 145) te je otkrivanje i kažnjavanje korupcije vjerojatnije (Treisman, 2000). Prevedene na jezik čiste sociologije navedene interpretacije u skladu su s izdvojenom propozicijom, a rezultati istraživanja također upućuju na inverzno variranje socijalne kontrole i korupcije u normativnoj dimenziji blackovskog, tj. čistosociološkoga socijalnog prostora.¹⁶

Pravac korupcije u normativnoj dimenziji može biti lateralan, ali i od više prema manje te od manje prema više socijalne kontrole. U slučaju lateralne korupcije njezina veličina ovisna je o normativnom statusu svih lateralno uključenih. Korupcija je veća u pravcu od manje prema više socijalne kontrole, odnosno socijalne jedinice koje su manje izvrgnute socijalnoj kontroli bilo koje vrste lakše korumpiraju socijalne jedinice koje su više izvrgnute socijalnoj kontroli nego obratno. Korupcija dakle varira u normativnoj dimenziji inverzno sa socijalnom kontrolom, tj. korupcija je veća u svim oblicima i prema svim spomenutim mjerilima gdje je manje socijalne kontrole, a isto tako socijalne jedinice s višim normativnim statusom lakše korumpiraju socijalne jedinice s nižim normativnim statusom nego obratno. Navedeno ilustriraju primjeri korupcije u sferi visokog obrazovanja u kojoj respektabilniji profesori lakše korumpiraju nerespektabilne studente, nego obratno (npr. Round i Rodgers, 2009) ili u policijskom sustavu u kojem policajci s pozicije manje socijalne kontrole lakše korumpiraju pojedince izvrgnute socijalnoj kontroli, nego obratno (npr. Nieuwbeerta, De Geest i Siegers, 2003).

3.3. Propozicije za korupciju: horizontalna dimenzija

Korupcija isto tako varira prema relacijskoj udaljenosti ili blizini socijalnih jedinica. Horizontalna dimenzija odnosi se ponajprije na raspored ljudi u odnosu jednih prema drugima, mreže interakcije i stupanj intimnosti. Relacijska distanca odnosi se na stupanj uključenosti u nečiji život koji ne

¹⁶ LaPalombara (1994: 328), primjerice, u definiciju korupcije uključuje izostanak djelovanja državnog nitelje službenika, tj. »slučajeve u kojima se postojeći zakoni i propisi ne provode, ili se provode samo djelomično ili selektivno, kako bi se favorizirala druga osoba, osobe ili organizacije uključene u transakciju«. Prema autoru, značajan dio korupcije, naročito ako uključuje birokrate i druge javne službenike, otpada na ovaj tip (LaPalombara, 1994: 328).

mora biti simetričan,¹⁷ a može se mjeriti prema doseg, frekventnosti, dužini interakcije među ljudima ili starosti njihove veze (Black, 2010: 41). U skladu s Blackovim pristupom moguće je postaviti sljedeću propoziciju za korupciju u horizontalnoj dimenziji:

- Korupcija varira inverzno s relacijskom distancom.

To znači da je korupcija veća što su socijalne jedinice uključene u korupciju relacijski bliže, odnosno da je manja što su socijalne jedinice udaljenije. Ne začuđuje što se korupcija i nepotizam u svakodnevnom, pa i u javnom diskursu koriste vrlo često kao sinonimi, a ni u znanstvenoj literaturi ne nedostaje primjera korupcije u obliku nepotizma (MacMullen, 1999; Robertson-Snape, 1999) i »kronizma« (*cronyism*) (npr. Leatherman, 2000; Tangri i Mwenda, 2001). Vjerojatnost da će korupcija biti otkrivena, tj. vjerojatnost da će se razvijati ovisi izravno o vjerojatnosti hoće li biti predmetom socijalne kontrole, a ta se vjerojatnost smanjuje s relacijskom blizinom koja općenito podrazumijeva manje svih oblika socijalne kontrole, posebice prava (Black, 2010: 41). Opisujući korupcijske oblike i prakse u Africi, Olivier de Sardan (1999: 30) za korupciju na lokalnom nivou u »licem-u-lice društvu« zamjećuje da je, unatoč moralnoj osudi, »nezamislivo prijaviti policiji rođaka, susjeda, rođaka prijatelja, tj. nekoga s kime osoba ima osobnu vezu, makar i slabu«. Navedeno vrijedi i za profesionalne odnose. Kutnjak Ivković (2003: 598) primjerice ističe da (američki) policijski službenici kroz (neformalnu) socijalizaciju u službi uče da u slučaju nedoličnog ponašanja kolega na poslu, uključujući i korupciju, trebaju »progleđati kroz prste«.

Velik broj primjera otkrivanja korupcije vezan je upravo uz činjenicu da uključeni pojedinci ili, čistosociološkim rječnikom, korumpirane jedinice nisu bile dovoljno relacijski bliske.¹⁸ U slučajevima kad korumpirane socijalne jedinice nisu relacijski bliske, često se prilikom ugovaranja i izvršenja koruptivnog djela služe posrednicima koji su barem donekle intimniji s uključenim stranama.¹⁹ Primjerice u slučaju »Indeks«, korumpirani

¹⁷ Suprug ili supruga može više sudjelovati u životu svog supružnika/ce nego obratno, odnosno distanca može biti manja u jednom, a veća u drugom smjeru (Black, 2000a).

¹⁸ Primjerice, novinari *Sunday Timesa* uspjeli su razotkriti korumpirane europske parlamentarce koji se nisu obazirali na činjenicu da im korupcijske ponude dolaze od nepoznatih »ponudača« (<http://cro.time.mk/read/164ccb0d32/3c228a4b14/index.html>).

¹⁹ Posredništvo »označava socijalne aktere smještene na granici dvaju sociokulturnih univerzuma sa sposobnošću uspostavljanja veza među njima« (Olivier de Sardan, 1999: 37; usp. Cartier-Bresson, 1997).

profesori i njihovi studentski klijenti bili su povezani preko profesionalnih posrednika koji su utrošili napor i vrijeme da bi upoznali profesore i studente. Cijela korupcijska mreža raskrinkana je zbog nemogućnosti održavanja relacijske blizine profesora i studenata i širenjem informacija na nekorumpirane pojedince.²⁰ Slične slučajeve posredništva opisuju i Round i Rodgers (2009) u kvalitativnoj studiji studentskih iskustava s korupcijom u Ukrajini, a prema rezultatima provedenog istraživanja, posrednici ujedno djeluju i kao »sustav upozorenja« o tome kojim se profesorima može, a kojima ne može ponuditi neformalno plaćanje (Round i Rodgers, 2009: 90). Iz druge perspektive istraživanja korupcije slično zamjećuje i Cartier-Bresson (1997: 466) razlikujući između (neorganizirane) tržišne korupcije, tj. korupcije ekonomske razmjene i (redovite i organizirane) korupcije socijalne razmjene, koja nudi veću sigurnost u cijenu i ishod korumpirane transakcije zato što se akteri poznaju, odnosno, Blackovim rječnikom, socijalne su jedinice korupcije relacijski bliske.

Prethodno spomenuto ilustriraju i rezultati drugih empirijskih istraživanja. Primjerice Jeffrey (2002) u istraživanju »svakodnevne korupcije« u ruralnoj sjevernoj Indiji na primjeru trgovine šećernom trskom opisuje različite strategije kojima akteri (farmeri) nastoje stvoriti i održati socijalne kontakte s korumpiranim državnim dužnosnicima kako bi mogli prodati svoj proizvod. Opisane proaktivne »političke strategije« uključuju »njegovanje odnosa povjerenja i prijateljstva s vladinim dužnosnicima [...] predviđajući potrebu za budućom pomoći« (Jeffrey, 2002: 33), što potvrđuje važnost smanjivanja relacijske distance za korupciju i iz čistosociološke perspektive.

4. Zaključak i kritika čiste sociologije

Prema postavljenim propozicijama geometrijska struktura društvenog fenomena korupcije predviđa da će korupcija rasti kad su uključene socijalne jedinice relacijski bliske, kad su organizirane, kad je i sama formalna organizacija javnih resursa visoka i birokratizirana te kad socijalne jedinice nisu izvrgnute socijalnoj kontroli. Prikazani dijelovi empirijskih istraživanja idu u korist postavljenim propozicijama iz čistosociološke perspektive, ali će ih tek njihovo testiranje uz triangulaciju metoda moći potvrditi ili odbaciti. Objašnjenje korupcije iz pravca čiste sociologije proizlazi iz ukupne

²⁰ Npr. <http://www.jutarnji.hr/secer-dolazi-na-kraju--najbolja-akcija-uskok-a-otkad-postoji/681796/>.

logike geometrije socijalnog prostora unutar kojega se nalaze sve socijalne jedinice u odnosu jedne prema drugima u socijalnoj situaciji. Korupcija je društveni fenomen koji se izražava preko socijalnih jedinica i ima svoje posebnosti i svoju geometrijsku strukturu koja je vidljiva u tako konceptualiziranom socijalnom prostoru. Doprinos korištenja pristupa čiste sociologije u istraživanju korupcije prije svega se pronalazi u tretiranju korupcije kao univerzalnoga društvenog fenomena, a ne periferne »devijacije« koja prati različita područja društvenih odnosa. Khondker (2006) napominje da se korupcija u sociologiji tretira kao marginalni fenomen te da niti jedan značajan sociološki udžbenik u svoj indeks pojmova ne uključuje korupciju. Tek u posljednje vrijeme raste broj socioloških studija o korupciji, no u njima se ne pronalaze jasne definicije i modeli objašnjenja (Khondker, 2006). Čista sociologija pokušava jasno definirati i ograničiti društvene fenomene te postaviti jedinstven model objašnjenja koji se može primjenjivati u različitim vremenskim i prostornim odsječcima te koji se empirijski može i opovrgnuti (Black, 1995). Međutim problemi s blackovskim tipom objašnjenja vezani su izravno s problemima sadržanim u logici čiste sociologije.

Prvi problem jest analitičko odvajanje dimenzija u kojima se izražava društveni život. Svaka propozicija vezana je za pojedinačnu dimenziju i eventualno za zajedničku funkciju nekoliko dimenzija te vrijedi pod uvjetom da su svi ostali uvjeti stabilni. U stvarnosti u svakoj socijalnoj situaciji djeluju, odnosno »aktivne« su sve dimenzije istovremeno i nikada ne možemo sa sigurnošću reći koja je imala značajniji utjecaj, odnosno unutar koje dimenzije su ključne varijacije. Primjerice teško je reći što je imalo značajniji utjecaj u razvitku korupcije u slučaju »Indeks« – činjenica da profesori uglavnom nisu predmetom socijalne kontrole i imaju visok normativni status (respektabilnost) ili činjenica da je kupovina ispita rasla s rastom organizacije korupcije preko posrednika. Premisa o nesumjerljivosti varijabli u društvenim znanostima nije riješena njihovim potpunim analitičkim odvajanjem u samo pet temeljnih dimenzija (vertikalna, relacijska, korporativna, kulturna, normativna). Naš pokušaj formuliranja neovisnih propozicija u organizacijskoj i relacijskoj dimenziji isto tako je u završnici uvijek morao biti potpomognut dodatnim objašnjenjem nekog oblika socijalne kontrole da bi propozicije bile smislene i razumljive.

Nadalje, blackovsko geometrijsko objašnjenje rasprostriranja fenomena nije riješilo problem razina izražavanja tog fenomena. Blackova (1995) tvrdnja da čista sociologija nije ni makrosociologija ni mikrosociologija,

odnosno da rješava podjelu društvene stvarnosti na mikro i makro, uvelike je pretjerana jer geometrijski izražene tvrdnje o povećanju ili smanjenju određenog fenomena uvijek imaju svoj izraz u konkretnom odnosu socijalnih jedinica s obzirom na njihove pozicije u socijalnom prostoru unutar jedne situacije, ali pojedini fenomeni imaju i svoju veličinu s obzirom na broj tih situacija, kao i s obzirom na ukupan broj socijalnih jedinica preko kojih se fenomen izražava preko širokih prostora i vremenskih odsječaka. Pitanje granice i cjeline samog fenomena tako nije zadovoljavajuće riješeno. Blackovske propozicije jesu kvantitativne, ali zapravo ne razlikuju značaj fenomena prema bliskosti određene socijalne situacije s (definicij-ski zadanom) čistom formom određenog fenomena kao ni prema veličini s obzirom na broj i pozicije uključenih pojedinaca, tj. socijalnih jedinica. Nije dakle jasno zašto bi se određeni fenomen izražavao jednako pravilno u mikrosituacijama s nekoliko aktera i ukupno u svim situacijama preko prostora i vremena.

Konačno, formuliranje propozicija za pojedinačan društveni fenomen, pa tako i korupciju ne može proizići iz temeljnih postulata čiste sociologije jer takvih zapravo niti nema, nego je sociološka imaginacija, ali i iskustvo sociologa s pojedinim tipom empirijskih fenomena puno važnije za samu formulaciju. Već i prve kritike pristupa čiste sociologije naglašavale su da Blackove propozicije zapravo ne predstavljaju puno više od »sistematizacije zdravog razuma« koja je uz to opterećena i tautološkim, cirkularnim tvrdnjama (Eder, 1977: 137). Kritikama o statičnosti i cirkularnosti čiste sociologije Black je pokušao odgovoriti dinamičkom dimenzijom socijalnog prostora – socijalnim vremenom, koje je objašnjenje za fluktuacije u dimenzijama socijalnog prostora (Black, 2011). No baš kao što je njegova prva knjiga teorijski ograničena objašnjenjem isključivo prava, njegova posljednja knjiga ograničena je na konflikte.

Usprkos svim opisanim nedostacima pristupa čiste sociologije, trebalo bi mu dati priliku i uložiti dodatan napor u rješavanju nabrojanih problema jer su u suvremenoj sociologiji rijetki primjeri formuliranja originalnih pristupa bez pomoći drugih disciplina kao i postavljanje provjerljivih propozicija koje imaju ambiciju objasniti, ali i predvidjeti pojavu određenih tipova društvenih fenomena u konkretnim socijalnim situacijama. Premda Black nije bio nježan ni s klasicima sociologije, a niti sa suvremenim autorima (vidi Black, 1995, 2000a), u intervjuu specijalnog izdanja svog temeljnog djela je zatražio da se novi pristupi njeguju, a ne odmah ekscesivno kri-

tiziraju jer na taj način možemo prerano odbaciti dijelove teorije koji se mogu pokazati vrijednima za testiranje (Black, 2010: 182). Vjerujemo da Blacku treba udovoljiti, jer čista sociologija, ako ništa drugo, jest odličan heuristički »laboratorij« iz kojega mogu izići tvrdnje koje daju smisao i red objašnjavaњу naizgled neuhvatljivih i fluidnih društvenih fenomena, a koje se mogu i provjeriti.

LITERATURA

- Acer, Zabit (2009). »Corruption of the Ottoman Inheritance System and Reform Studies Carried out in the 17th Century«, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 1 (2): 119–130.
- Ali, Abdiweli M. i Isse, Hodan Said (2003). »Determinants of Economic Corruption: A Cross-Country Comparison«, *Cato Journal*, 22 (3): 449–466.
- Amundsen, Inge (1999). »Political Corruption: An Introduction to the Issues«, Chr. Michelsen Institute, Bergen, WP 1999: 7, http://www.consocial.cgu.gov.br/uploads/biblioteca_arquivos/122/arquivo_05f01e79ad.pdf.
- Bac, Mehmet (1996). »Corruption, Supervision, and the Structure of Hierarchies«, *The Journal of Law, Economics, & Organization*, 12 (2): 277–298.
- Black, Donald (1995). »The Epistemology of Pure Sociology«, *Law & Social Inquiry*, 20 (3): 829–870. doi:10.2307/828807
- Black, Donald (2000a). »Dreams of Pure Sociology«, *Sociological Theory*, 18 (3): 344–367. doi:10.1111/0735-2751.00105
- Black, Donald (2000b). »The Purification of Sociology«, *Contemporary Sociology*, 29 (5): 704–709. doi:10.2307/2655236
- Black, Donald (2002). »Pure Sociology and the Geometry of Discovery«, *Contemporary Sociology*, 31 (6): 668–674. doi:10.2307/3089917
- Black, Donald (2004). »The Geometry of Terrorism«, *Sociological Theory*, 22 (1): 14–25. doi:10.1111/j.1467-9558.2004.00201.x
- Black, Donald (2010 [1976]). *The Behavior of Law*. Bingley: Emerald.
- Black, Donald (2011). *Moral Time*. Oxford: Oxford University Press.
- Campbell, Bradley (2009). »Genocide as Social Control«, *Sociological Theory*, 27 (2): 150–172. doi:10.1111/j.1467-9558.2009.01341.x
- Cartier-Bresson, Jean (1997). »Corruption Networks, Transaction Security and Illegal Social Exchange«, *Political Studies*, 45 (3): 463–476. doi:10.1111/1467-9248.00091
- Chatziioannou, Maria Christina (2008). »Relations Between the State and the Private Sphere: Speculation and Corruption in Nineteenth-century Greece«, *Mediterranean Historical Review*, 23 (1): 1–14. doi:10.1080/09518960802127440
- Cooney, Mark (2009). »Ethnic Conflict Without Ethnic Groups: A Study in Pure Sociology«, *The British Journal of Sociology*, 60 (3): 473–492. doi:10.1111/j.1468-4446.2009.01252.x

- Dininio, Phyllis i Orttung, Robert (2005). »Explaining Patterns of Corruption in the Russian Regions«, *World Politics*, 57 (4): 500–529. doi:10.2307/40060116
- DiRienzo, Cassandra E., Das, Jayoti, Cort, Kathryn T. i Burbridge, John, Jr. (2007). »Corruption and the Role of Information«, *Journal of International Business Studies*, 38 (2): 320–332. doi:10.1057/palgrave.jibs.8400262
- Dogan, Mattei (1994). »Fragmentation of the Social Sciences and Recombination of Specialties Around Sociology«, *International Social Science Journal*, 46 (139): 27–42.
- Durkheim, Émile (1999 [1895]). *Pravila sociološke metode*. Zagreb: Naklada Jenzenski i Turk i Hrvatsko sociološko društvo.
- Eder, Klaus (1977). »Rationalist and Normative Approaches to the Sociological Study of Law«, *Law & Society Review*, 12 (1): 133–144. doi:10.2307/3053323
- Fisher, Trevor (2010). »The Old Corruption«, *History Today*, 60 (1): 18–19.
- Gardiner, John A. (2002). »Defining corruption«, u: Arnold J. Heidenheimer i Michael Johnston (ur.). *Political Corruption: Concepts and Contexts*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, str. 25–40.
- Gerring, John (1999). »What Makes a Concept Good? A Criterial Framework for Understanding Concept Formation in the Social Sciences«, *Polity*, 31(3): 357–393. doi:10.2307/3235246
- Gerring, John i Barresi, Paul A. (2003). »Putting Ordinary Language to Work: A Min-Max Strategy of Concept Formation in the Social Sciences«, *Journal of Theoretical Politics*, 15 (2): 201–232. doi:10.1177/0951629803015002647
- Heidenheimer, Arnold J. (1996). »The Topography of Corruption: Explorations in a Comparative Perspective«, *International Social Science Journal*, 48 (149): 337–347. doi:10.1111/1468-2451.00036
- Jeffrey, Craig (2002). »Caste, Class, and Clientelism: A Political Economy of Everyday Corruption in Rural North India«, *Economic Geography*, 78 (1): 21–41. doi:10.1111/j.1944-8287.2002.tb00174.x
- Jordan, William Chester (2009). »Anti-corruption Campaigns in Thirteenth-century Europe«, *Journal of Medieval History*, 35 (2): 204–219. doi:10.1016/j.jmedhist.2009.03.004
- Khondker, Habibul Haque (2006). »Sociology of Corruption and ‘Corruption of Sociology’: Evaluating the Contributions of Syed Hussein Alatas«, *Current Sociology*, 54 (1): 25–39. doi:10.1177/0011392106058832
- Ko, Kilkon i Samajdar, Ananya (2010). »Evaluation of International Corruption Indexes: Should We Believe Them or Not?«, *The Social Science Journal*, 47 (3): 508–540. doi:10.1016/j.soscij.2010.03.001
- Ko, Kilkon i Weng, Cuifen (2011). »Critical Review of Conceptual Definitions of Chinese Corruption: A Formal-legal Perspective«, *Journal of Contemporary China*, 20 (70): 359–378. doi:10.1080/10670564.2011.565170
- Kouznetsov, Alex i Dass, Mohan (2010). »Areas of Corruption in the Distribution of Foreign-Made Goods Where a Firm’s Size and Origin Play a Role: The Russian Experience«, *Journal of East-West Business*, 16 (1): 24–44. doi:10.1080/10669860903558177

- Kurer, Oskar (2005). »Corruption: An Alternative Approach to Its Definition and Measurement«, *Political Studies*, 53 (1): 222–239. doi:10.1111/j.1467-9248.2005.00525.x
- Kutnjak Ivković, Sanja (2003). »To Serve and Collect: Measuring Police Corruption«, *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 93 (2-3): 593–650. doi:10.2307/1144321
- LaPalombara, Joseph (1994). »Structural and Institutional Aspects of Corruption«, *Social Research*, 61 (2): 325–350. doi:10.2307/40971035
- Leatherman, Courtney (2000). »A Crusade against Cronyism or a Breach of Collegiality?«, *Chronicle of Higher Education*, 46 (44): 12–14.
- Lu, Xiaobo (2000). »Booty Socialism, Bureau-Preneurs, and the State in Transition: Organizational Corruption in China«, *Comparative Politics*, 32 (3): 273–294. doi:10.2307/422367
- Luo, Yadong (2004). »An Organizational Perspective of Corruption«, *Management and Organization Review*, 1 (1): 119–154. doi:10.1111/j.1740-8784.2004.00006.x
- MacMullen, Andrew (1999). »Fraud, Mismanagement and Nepotism: The Committee of Independent Experts and the Fall of the European Commission 1999«, *Crime, Law and Social Change*, 31 (3): 193–208. doi:10.1023/A:1008382323009
- Meier, Kenneth J. i Holbrook, Thomas M. (1992). »'I Seen My Opportunities and I Took 'Em': Political Corruption in the American States«, *The Journal of Politics*, 54 (1): 135–155. doi:10.2307/2131647
- Michalski, Joseph H. (2003). »Financial Altruism or Unilateral Resource Exchanges? Toward a Pure Sociology of Welfare«, *Sociological Theory*, 21 (4): 341–358. doi:10.1046/j.1467-9558.2003.00193.x
- Michalski, Joseph H. (2005). »The Blackian Revolution and the Future of Sociology: Sociological Discovery in Deep Social Space«, A paper submitted for presentation at the *100th Annual Meeting of the American Sociological Association*, Philadelphia, 13–16 August 2005.
- Montinola, Gabriella R. i Jackman, Robert W. (2002). »Sources of Corruption: A Cross-Country Study«, *British Journal of Political Science*, 32 (1): 147–170. doi:10.1017/S0007123402000066
- Nieuwbeerta, Paul, De Geest, Gerrit i Siegers, Jacques (2003). »Street-level Corruption in Industrialized and Developing Countries«, *European Societies*, 5 (2): 139–165.
- Olivier de Sardan, J. P. (1999). »A Moral Economy of Corruption in Africa?«, *The Journal of Modern African Studies*, 37 (1): 25–52. doi:10.2307/161467
- Robertson-Snape, Fiona (1999). »Corruption, Collusion and Nepotism in Indonesia«, *Third World Quarterly*, 20 (3): 589–602. doi:10.2307/3993323
- Round, John i Rodgers, Peter (2009). »The Problems of Corruption in Post-Soviet Ukraine's Higher Education Sector«, *International Journal of Sociology*, 39 (2): 80–95. doi:10.2753/IJS0020-7659390204
- Sandholtz, Wayne i Gray, Mark M. (2003). »International Integration and National Corruption«, *International Organization*, 57 (4): 761–800. doi:10.1017/S0020818303574045

- Sandholtz, Wayne i Koetzle, William (2000). »Accounting for Corruption: Economic Structure, Democracy, and Trade«, *International Studies Quarterly*, 44 (1): 31–50. doi:10.1111/0020-8833.00147
- Seaward, Paul (2010). »Sleaze, Old Corruption and Parliamentary Reform: An Historical Perspective on the Current Crisis«, *The Political Quarterly*, 81 (1): 39–48. doi:10.1111/j.1467-923X.2010.02073.x
- Senechal de la Roche, Roberta (1996). »Collective Violence as Social Control«, *Sociological Forum*, 11 (1): 97–128. doi:10.1007/BF02408303
- Senechal de la Roche, Roberta (2001). »Why Is Collective Violence Collective?«, *Sociological Theory*, 19 (2): 126–144. doi:10.1111/0735-2751.00133
- Shen, Ce (2007). »A Structural Analysis of Determinants of Corruption in Less Developed Countries: A Cross-National Comparison«, *Social Development Issues*, 29 (2): 15–30.
- Simmel, Georg (1987 [1917]). »Društvenost (Primjer čiste ili formalne sociologije)«, u: Radomir D. Lukić. *Formalizam u sociologiji*. Zagreb: Naprijed, str. 260–276.
- Small, Albion W. (1903). »Note on Ward's 'Pure Sociology'«, *American Journal of Sociology*, 9 (3): 404–407.
- Smith, Michael L. (2008). »Citizens' Corruption Perceptions in International Comparison: The Role of Social Status and the Interplay of Individual- and Country-Level Effects«, A paper submitted for presentation at the *Annual Meeting of the American Sociological Association*, Boston, 1–4 August 2008.
- Smith, Michael Thomas (2009). »Corruption European Style: The 1861 Frémont Scandal and Popular Fears in the Civil War North«, *American Nineteenth Century History*, 10 (1): 49–69. doi:10.1080/14664650802299776
- Sung, Hung-En (2009). »Transnational Corruption in Weapons Procurement in East Asia: A Case Analysis«, *Sociological Focus*, 42 (3): 254–275. doi:10.1080/00380237.2009.10571356
- Tangri, Roger i Mwenda, Andrew (2001). »Corruption and Cronyism in Uganda's Privatization in the 1990s«, *African Affairs*, 100 (398): 117–133. doi:10.1093/afraf/100.398.117
- Tavits, Margit (2007). »Clarity of Responsibility and Corruption«, *American Journal of Political Science*, 51 (1): 218–229. doi:10.1111/j.1540-5907.2007.00246.x
- The Hungarian Gallup Institute (1999). »Basic Methodological Aspects of Corruption Measurement: Lessons Learned from the Literature and the Pilot Study«, http://www.unodc.org/pdf/crime/corruption_hungary_rapid_assess.pdf.
- Tönnies, Ferdinand (2005 [1887]). *Gemeinschaft und Gesellschaft: Grundbegriffe der reinen Soziologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Treisman, Daniel (2000). »The Causes of Corruption: A Cross-national Study«, *Journal of Public Economics*, 76 (3): 399–457.
- You, Jong-sung i Khagram, Sanjeev (2005). »A Comparative Study of Inequality and Corruption«, *American Sociological Review*, 70 (1): 136–157. doi:10.1177/000312240507000107

“Pure Sociology” and “Dirty Business”: The Possibilities for the Explanation of Corruption Using Black’s Paradigm

Saša BOŽIĆ

Department of Sociology, University of Zadar, Croatia
sbozic@unizd.hr

Simona KUTI

Institute for Migration and Ethnic Studies, Zagreb, Croatia
simona.kuti@imin.hr

Corruption is a universal social phenomenon in terms of durability and distribution across societies, while the explanations offered in the different disciplines of social sciences are mostly particular and dedicated to specific types of corruption. The perspective of pure sociology founded by Donald Black is a rare contemporary attempt at specific conceptual framing and comprehensive explanation of distinct social phenomena and of social life in general, which reinterprets social behaviour according to observed regularities of the internal structure and geometry of a social phenomenon. This approach can be applied to universal, i.e. durable and widespread phenomena such as corruption. The authors apply the logic of pure sociology and formulate propositions for the explanation of corruption using Donald Black’s paradigm. From this perspective, corruption is a joint function of relational closeness, a high level of organisation and low social control of involved corrupt social units. Corruption varies directly with organisation and inversely with social control and relational distance. The authors conclude with an evaluation of the explanatory power and credibility of the propositions emerging from the paradigmatic directions of “pure sociologists”.

Key words: pure sociology, Donald Black, corruption, dimensions of social space